

GÁBORJÁN

TELEPÜLÉSKÉPI ARCULATI KÉZIKÖNYVE
2017.

GÁBORJÁN KÖZSÉG TELEPÜLÉSKÉPI ARCULATI KÉZIKÖNYVE
2017. NOVEMBER

KÉSZÍTTETTE: GÁBORJÁN KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA

ELFOGADTA: GÁBORJÁN KÖZSÉG KÉPVISELŐ-TESTÜLETE .../2017. (.....)
HATÁROZATÁVAL

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	4-	6.
oldal		
2. Gáborján bemutatása		7-13.
oldal		
3. Örökségünk	1 4-	18.
oldal		
4. Eltérő karakterű területek bemutatása	19-	24.
oldal		
1. Településközpont		20.
oldal		
2. Falusias Községrész		21.
oldal		
3. Ipari – Gazdasági Terület		22.
oldal		
4. Temetőkert		23.
oldal		
5. Mezőgazdasági Területek		24.
oldal		

5. Építészeti megoldások oldal	26-
33. oldal	

**- Útmutatók az egyes lehatárolt területegységekre
(Magasság, Tetőhajlásszög, Tetőforma, Telepítés,
Színek)**

6. Jó Példák – Parkok, Szobrok, Kerítések	34-
40. oldal	

BEVEZETÉS

1

KÖSZÖNTŐ

Üdvözljük az Olvasót!

A kézikönyv segítség kíván lenni: a település bemutatásával, az értékek megismertetésével és az útmutató résszel tárja fel az épített környezet szépségeit. A kézikönyv nem egy merev, lezárt egész, hanem nyílt, folyamatos hozzászólást és változtatást lehetővé tevő kezdeményezés kíván lenni, ahogy a település története sem befejezett, hanem folyamatosan továbbíródik.

Bevezeti az olvasót az építészeti értékek tárházába, hogy olyan házat tudjon építeni, ami valódi büszkeséggel töltheti el, és a település képéhez illeszkedik, azt ízléssel viszi tovább.

Az építészet egyik főrendeltetése az arányosság és a harmónia.

Az arány az abszolút méretektől független. Az arány az életből adódik, mert mindennek egyik fő meghatározó jellemzője.

Az arányosság az építészeti esztétika legfőbb erénye. Ugyanolyan szabályok határozzák meg egy épület jó vagy rossz arányát, mint minden arányossági kérdést az életben. Az épület tömegének arányát mindig az emberhez viszonyítjuk. Az ember az építészeti arányképzés alapja.

Amikor felépítünk egy házat, azzal nem csak saját környezetünket formáljuk, hanem a településképet, utcaképet is, de hatással leszünk a szomszédok életviszonyaira is, éppen ezért lehet meghatározott keretek között építeni. Ezért van szükség helyi építési szabályzatokra, melyet 1998 óta minden településnek jól felfogott érdeke volt elkészíteni. Persze azt megelőzően is készültek rendezési tervek.

Az elmúlt években mind a településrendezési tervek készítésének, mind az egyes építési tevékenységek szabályozásának területén egy újfajta személelmód váltás következett be, az építési engedélyezési kivitelezési folyamat egyszerűsödött, korszerűsödött. Ez azonban nem járhat gazdag építészeti örökséggel bíró városaink településképeinek veszélyeztetésével, ezért minden település elkészítheti saját településképi arculati kézikönyvét, saját építészeti, természeti örökségének védelme érdekében.

A Településképi Arculati Kézikönyv elkészítése egy széleskörű egyeztetési folyamat eredménye.

Kérjük az olvasót, hogy a kézikönyvet olyan nyitott szellemiséggel olvassa, ahogyan az készült, annak tudatában, hogy ez nem egy befejezett mű, hanem folyamatosan megújítható, bővíthető dokumentum.

Az ajánlások nem tekinthetők kötelező jellegűnek, a céljuk nem a tervezési szabadság megkurtítása, uniformizálása, hanem éppen a valós értékek megismertetése, a sokféle izgalmas lehetőség feltárása. Az unalomig másolt, giccses, sokszor import klónok helyett a

település karakteréhez illeszkedő választási lehetőségek bemutatása, a nem diktált, hanem valódi szabadság megismertetése.

Egy ház elválaszthatatlan kapcsolatban van környezetével, szomszédjaival, településével.

Az országgyűlés 2012. áprilisában fogadta el a magyar nemzeti értékekről és hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvényt, amely megállapítja, hogy a nemzeti értékeket gyűjteni, dokumentálni, ápolni, védelmezni és támogatni kell. A jogszabály a nemzeti értékek azonosítására az önkormányzatokat és az általuk felkért szervezeteket jelölte ki.

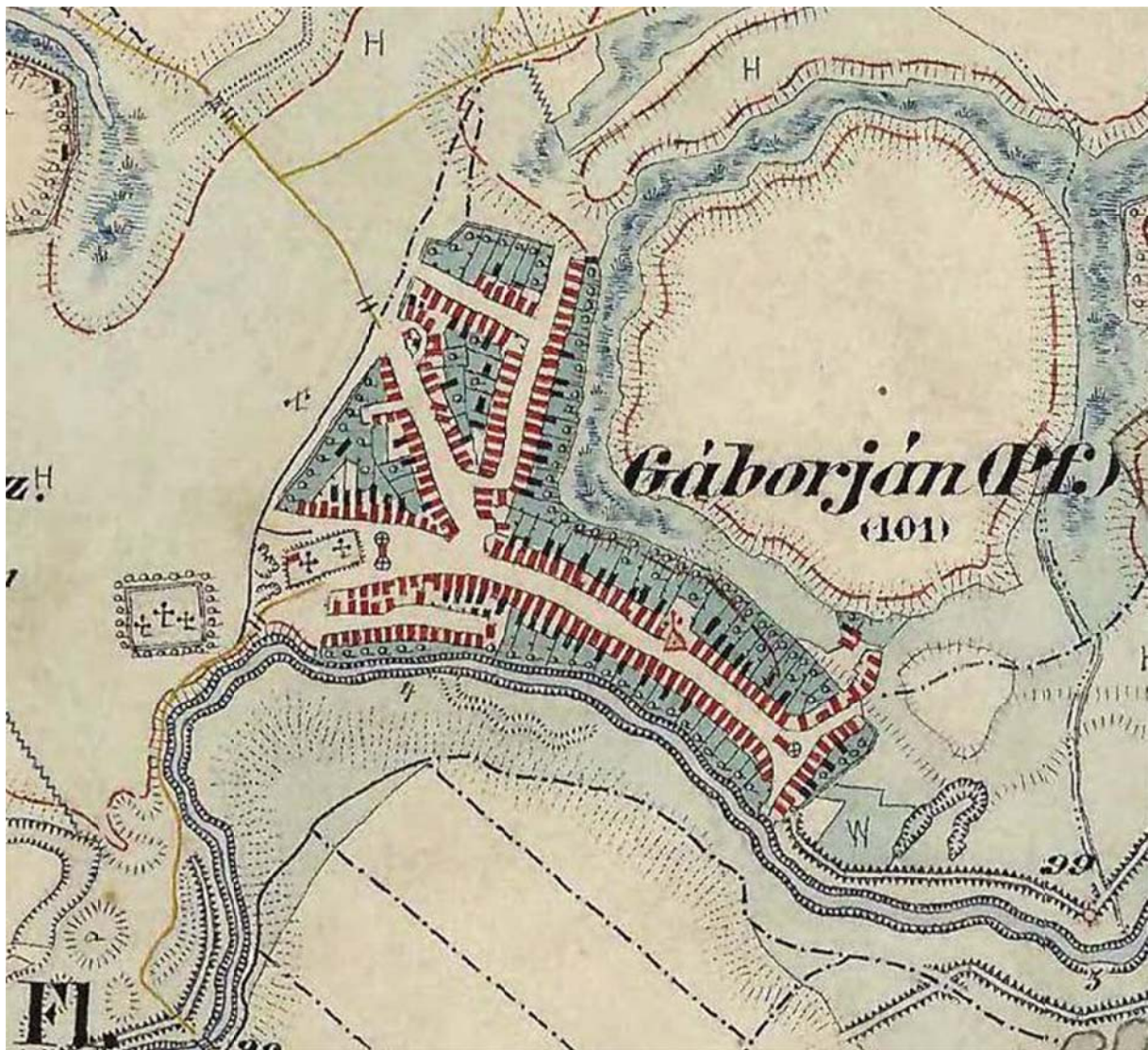
A Sárrét falu és városhálózatának építészeti arculatát, illetve folyamatos formálódását és átalakulását számos tényező befolyásolta és befolyásolhatja napjainkban is. A társadalmi berendezkedés illetve maga az összetartó parasztság időben formálódó életvitele, népesség vándorlása, összetétele, gyarapodása, vagy éppenséggel fogyása, gazdasága, földrajzi környezete, és történelme, tehát értelemszerűen folyamatos hatást gyakorolt egy-egy térség, vagy település életvitelére, amely nyilvánvalóan meghatározta magát a településképet, illetve a lakókörnyezetet is, amely a népi építészet sokszínűségében és jellegzetességeiben is megjelent.

A sokszínű építészeti kultúra pedig nem csak a nagyobb területek arculatát, hanem kisebb tájegységek, falvak sőt településrészek és porták egyedi jellegét is meghatározhatták, éppen ezért interdiszciplináris módszerekkel, illetve tág szemlélettel kell vizsgálnunk a Sárrét, illetve azon belül is Gáborján jellegzetes építészeti arculatát.

GÁBORJÁN BEMUTATÁSA

2

Gáborján történetének rövid áttekintése

Gáborján feltehetően már a kora Árpád korban is lakott település volt Bihar vármegye területén, első írásos említése pedig 1217-ből származtatható, amikor is egy tüzesvas próba alkalmával említik meg a települést a Váradi Regestrumban.

A hajdani feltehetően Bencés rendi monostort és így magát a falut is az elbeszélések szerint a dunántúlról elszármazott Gyovad nemzetség – akiknek ősi birtokai Zala vármegyében feküdtek, ahol talán emléküket őrzi a mai Gáborjánháza nevű község is –, egyik tagja Gabriel, vagy másképp említve Gabrián alapította, aki XII. század második felében, Biharban már bizonyíthatóan birtokos volt. Feltehetően a hajdani földesúr neve alakulhatott aztán át a ma is ismert Gáborjánná. Az 1291-94 között keletkezett Váradi püspöki tizedjegyzék viszont már arról tanúskodik, hogy a falu a XIII. század vége felé már debreceni Rofoin bán birtoka. Az összeírás illetve a fizetett tized alapján megállapítható, hogy Gáborján már ekkoriban is viszonylag népes település volt. Az 1332-1337.

közöttredatalható pápai tizedjegyzék alapján pedig mintegy 200 lelkes falu lehetett az akkori település. Az 1552-es adóösszeírásban 32 és 1/2 jobbágytelket említettek meg.

Később 1606-ban a község lakosai a Vécsey családtól örökös jogon megváltották falujukat, de még az elnéptelenedett Keresztur földjeit is bekebelezték. Katonai szolgálataikért az erdélyi fejedelmektől 1628-ban megkapták a teljes nemességet biztosító kiváltságlevelet is. A török uralom megszűnése után, 1692 őszén Nagyvárad központtal kamarai kerületet szerveztek. Gáborjánt ekkor a II. járásban összeírásában szerepelt, 14családfőt írtak össze, feleségeikkel és tizenhét gyermekkel együtt. A jegyzékben feltüntették, hogy a helység nemes mezőváros, amely *„sokkal nagyobb kiváltságokkal rendelkezik, mint a hajdú városok”*, viszont hiába is mutatták be az 1700-as években is – amikor összeírták a bihari hajdú városokat – kiváltságlevelüket, azt a bécsi udvari kamara nem ismerte el, majd 1702-ben a kincstár zálogba is adta 1702-ben herceg Esterházy Pál nádornak a települést. Gáborjánban, 1715-ben 15 családfőt, míg 1720-ban már 25 családfőt írtak össze, viszont már jobbágyként kezelték őket. Bél Mátyás az 1730-as években, Gáborjánt egyébként a sárréti járás falvai között említette meg.

Gáborjánt 1831-ben és 1855-ben is nagy kolerajárvány sújtotta. Később valamikor 1865 után az Eszterházyak a környékbeli birtokaikat eladták Móricz Pálnak és Leszkay Gyulának. Ezek után még 1873-ban is egy nagyobb kolerajárvány tizedelte meg a lakosságot. Gáborjánt 1884-ben már a Berettyóújfalui járáshoz sorolták.

Az 1938-as összeírás arról tanúskodik hogy a településnek akkoriban már 1782 magyar anyanyelvű lakosa volt a családok pedig 414 házban éltek. Gáborján életmódját még ekkoriban is a földművelés határozta meg, viszont már működött a református elemi iskola és a községi gazdasági továbbképző is, továbbá volt körorvos, bába és gyógyszerár a településen. A falu lakosai a világháborúban, jelentős számban vettek részt, közülük viszont sokan sohasem térhettek vissza, akik emlékét egy a rendszerváltozás után készített emlékmű őrzi a református templom előtti téren.

A településen mire kialakulhattak volna az összefüggő tanyarendszer addigra a háború következményei továbbá az 1950-es évek nagyüzemi gazdaságának kialakítása pusztulásra kárhoztatta a formálódó tanyavilágot amelyek közül csak élte túl ezt az időszakot. Többek között éppen ezért a tanyás gazdálkodás, továbbá maga a tanyás településrendszer a Sárrét térségében és így Gáborjánban sem jellemző.

Az 1989-es változásokat megelőző közigazgatási rendszer negatív hatást gyakorolt a település életére, így idővel megszűnt a helyi döntéshozatal, a falu függetlensége, a helyi gyógyszerár... Nem véletlen tehát, hogy ekkoriban megkezdődött az elvándorlás, és így a falu népességcsökkenése, amely főként gazdasági okokra volt visszavezethető. Az 1990-es évek elejéig tartó népességcsökkenés viszont megállt, vagy legalább is stagnál, mivel kismértékű lakosságszám emelkedés volt tapasztalható, mindazonáltal igencsak jelentős az idősebb korosztályú lakosok számaránya is.

A rendszerváltozás után Gáborján visszanyerte önrendelkezését, ami után a faluban növekedett a belterületi részek szilárd útburkolattal való ellátottsága, illetve a vezetékes gázhálózatot és a közvilágítást is korszerűsítették. Az oktatás színvonalának javítása érdekében elvégezték a tantermek korszerűsítését, továbbá egy modern tornatermet is kialakítottak, mindezek mellett pedig a faluképet is szépítő parkokat, emlékhelyek, és játszótereket is létesítettek.

A településen a Gazda Szövetkezet illetve a Családi gazdaságok eredményesen használják ki a település adottságait, azonban már nem tekinthető elsődlegesnek a mezőgazdaságban dolgozók számaránya, hiszen legalább ugyanolyan mértékben élnek a faluban olyanok, akik az iparban, oktatásban és egyéb más szolgáltatási szektorban helyezkedtek el az idők során.

A községben Polgármesteri Hivatal, Általános Iskola, Óvoda, Napközi Otthon, Faluház és könyvtár továbbá Posta és egy Teleház is működik. A faluban vállalkozó háziorvos, valamint védőnő biztosítja a lakosság alapszintű egészségügyi ellátását. Szakorvosi illetve kórházi ellátást a 10 km-re fekvő Berettyóújfalui Területi Kórház biztosítja. Gáborján viszont mindezek ellenére is hátrányos helyzetű településnek tekinthető. A 2017-es népessége 883

fő volt, ami Magyarország népességének mintegy 0.01%-a, Hajdú-Bihar megyének pedig a 0.16%-a. Népsűrűsége 33 fő/km², A lakások száma 376 darab volt, ami a népességet figyelembe véve 2.3 fő per lakás számarányt mutatott.

A településszerkezet kialakulása

Gáborján szerkezetét a Berettyó folyó és a területét keletről határoló vízfolyás határozza meg. E kettő között települt meg a falu. Területe északnyugati irányban bővült. Közlekedésszerkezetét az északi szélén vezető Szentpéterszeg- Gáborján-Hencida útvonalú 4812. számú (távlatban 473. számú) főközlekedési út, valamint az északnyugat-délkelet irányban rajta keresztülhaladó Váncsod felé vezető út határozza meg.

A település központja a Fő utcán, az Arany János utca csatlakozásától a református templomig terjedő, mintegy 400 m-es szakaszon alakult ki. Az intézményfejlesztések jelentős része itt található. Ezen belül két kisebb intézménycsoportosulás található.

Az egyik a templom körül. Itt van a polgármesteri hivatal, az orvosi rendelő, egy 2 tantermes és egy 1 tantermes általános iskola. A másik intézménycsoportosulás a Rákóczi utca – Fő utca - csatlakozásában alakult ki. Posta, 4 tantermes általános iskola, vendéglő, vegyesbolt, takarékszövetkezet, virág- és ajándékbolt, mozi található itt. Ez a két egymáshoz közeli intézmény csoportosulás alkotja tehát a falu központját. A másik kisebb intézmény alközpont, az északi településrész napi ellátását hivatott segíteni. Kereskedelmi jellegű – boltok, mezőgazdasági üzlet, stb. találhatóak itt.

Gáborján külterületén természetvédelmi terület, tájvédelmi körzet nincs. Keleti külterülete határos a hencidai "Csere-erdővel", amely természetvédelmi terület.

A település tradicionális telekelrendezéséről

Mint minden faluban, így Gáborjában is egyes településrészek vagy utcák, illetve porták eltérő telekkaraktert mutattak, így jellemzően egy-két helyen megmaradtak a zugok és a szabálytalan telekformák, jobbra azonban már szabályosabb formájú szalagtelkekkel találkozhatunk. A porták karakterét sok minden befolyásolhatta az idők során, így többek között kialakulásának kora, módja, az ott élő családok anyagi helyzete, gyermekeiknek a számaránya, továbbá a családfenntartó foglalkozása mind- mind befolyásolta egy-egy épület kialakulását, karakterének változását. Idővel azonban a hagyományos telekhasználatot az 1950-es évek kollektivizálási hulláma, illetve maga a modernizáció, az életmód és az igények visszafordíthatatlan változása és átalakulása visszavonhatatlanul megmásította, Mindazonáltal Gáborjában is volt általánosabban alkalmazott telekalakítási forma.

A telkeket javarészt három részre tagolták, a lakóövezetre, a gazdasági udvarra, illetve a szérűskertre, amelyeket kerítéssel zártak el, amiken külön kapukat nyitottak. A porta épületeit egy vagy két sorban alakították ki hosszában.

A két-, három- illetve ritkábban négyosztatú lakóházat az udvar jobb vagy bal oldalán alakították ki, Gáborján esetében pedig a házak jellemzően előkerttel rendelkeztek, de megesett, hogy egy-egy házat már közvetlenül az utcáfrontra helyeztek.

A lakóházakat jellemzően az utcával merőleges állásban, úgynevezett fésűfogas rendszerben alakították ki, igencsak ritka volt a polgáriasultabb utcával párhuzamos lakóházak kivitelezése. A házat általában egy, az utcáfronton álló tisztaszobára, egy pitvaros előtérrel kialakított konyhára és egy kamrára, vagy egy hátsó szobára tagolták. A kamra bejáratát általában kívül helyezték el. Később esetleg még egy úgynevezett kis házat, tehát egy plusz helyiséget, egy sütőházat vagy nyári konyhát is kialakíthattak a porta lakóövezetében, a ház folytatásában, vagy ha mindehhez nem volt elegendő tér, a tornác végében is kialakíthatták a szükséges helyiséget.

A házzal átellenben az utcafronton kialakíthattak egy-egy műhelyet vagy boltot is az ott lakók, feltéve, hogy munkájuk azt megkövetelte. Ezek az építmények is legtöbbször a telek hátsó irányába nyúltak. Ritka kivétel volt, hogy egy-egy ilyen helyiség az utcafronttal párhuzamos irányba terjeszkedjen.

A Sárrét területére jellemző magasabb vízállás miatt még a komolyabb kivitelű lakóházak és gazdasági épületek is csak ritkábban rendelkeztek pincével, viszont Gáborján esetében ismerünk egy módosabb lakóházat - Arany János utca 26. szám – , amely téglapilléres kivitelben készült, és egy igencsak régi archaikus kivitelű vermes színt - Fő utca 75. szám- .

Továbbá egy rendhagyó módon az utcafront vonalában álló „kerítésbe épített” alépítménnyel rendelkező kukoricágórét is. - Fő utca 47. szám – .

Az építmények szokványos kialakítása viszont Gáborján esetében is főként a földszint és a padlás volt. A górék egyébként általában az udvaron helyezkedtek el a keresztirányban a ház végénél. Megesett, azonban, hogy egymás mögött több górét is kialakítottak, amely a gazda jómódúságára is utalt. Amennyiben viszont a kőlábas tornác az utcafronton helyezték el úgy az kihatott a porta elrendezésére is, hiszen a nagykapuk már nem kerülhettek ebben az esetben középre. A kiskapu helye viszont ekkor is a ház közelében maradt, amelyet idővel a jómód szimbólumaként kőlábak közé építették.

A kerítések legkorábbi formái Gáborján esetében is feltehetően a *gerággyák* és a sövénykerítések lehettek, amelyekre példát már nem igazán találtunk, viszont az utcafronti

kerítések között még megtalálható itt-ott a függőleges és főként a hajdanában valószínűleg elterjedtebb vízszintes kialakítású lécz, illetve deszkakerítés. Korábban, feltehetően az öblös téglából készült kerítés és kapuzat teljesen ismeretlen lehetett Gáborjánban is. Azonban tekintve, hogy a falu lakosai között kismemesi családok is voltak, hamarabb elterjedhettek ezek a formák, illetve maga a maradandóbb és drágább anyaghasználat is, így ezekből a kerítésekből jó néhány még napjainkban is áll. Mindazonáltal jobbára csak az építmények alatti pincékhez, a kerítésbe állított górékhoz és a kerítésekhez használtak téglát még a jobb módú családok is, így az elterjedtebb anyaghasználat továbbra is a vályog maradt.

A porta második térrészében, a gazdasági udvarban a ház vonalának folytatásában alakították ki az ólakat, amelyek felé úgynevezett tyúkpadrást is emelhettek. Továbbá pedig az istállókat, mögöttük pedig szint alakíthattak ki, amelynél előfordulhatott vermes alépitmény is.

A csűr ritka volt errefelé, ha viszont előfordult, akkor azt az istállókkal szemben alakították ki azokat, főleg az utcával merőleges állásban a lakótérövezet és az istállóövezet határán, vagy pedig a gazdasági övezet és a hátsó kert találkozásánál, közel az utca vonalával megegyező állásban. A csűr egyébként körüljárható volt, tehát nem feküdt rá a kerítésekre. A borjúkat nyáron nem egyszer itt nevelgették, télen pedig főként takarmányt tároltak benne. A kocsiszín is igen ritka melléképület volt, azok meglétéről már a felmérések sorában sem találkoztunk. Feltehetően viszont az istállóövezet hátsó kerítésénél alakították ki azokat az utcával párhuzamos állásban középen.

Az udvart hajdanában általában nem burkolták idővel azonban a ház, és a tornác előtti részeket téglaburkolattal láthatták el, ahogy később az istálló és ólak előtti nyomvonalat is leboríthatták. A palló használata viszont nem volt elterjedt, a portán belül nem is igazán használták, csak az utcákon lehetett látni néha egy-egy pallózást igencsak ritkán.

A telek leghátsó részében alakították ki a szérűskertet, ahol elhelyezhették a takarmánynak szánt szénakazlakat, amit nem a gazdasági épületek padozatán tartottak. A trágyadombot pedig a takarmánytól minél távolabb, vagy az istállóövezetet és szérűskertet elválasztó kerítés mellett, vagy teljesen a kert hátsó végében gyűjtötték össze. A szérűskert volt hajdanában a gabonafélék nyomtatásának helyszíne is, azonban ezt a teret szántónak igencsak ritkán használták a helyiek, mivel az erőteljesebb művelés alá vont földek főként a lakott övezeten kívül helyezkedtek el.

Gáborján régvolt hagyományos megjelenése a telekalakítás, az építőanyagok kiválasztása, és a kivitelezés módjának tekintetében is illeszkedett az Alföldön elterjedt megoldásokhoz. Az építmények megjelenése hajdanában viszont ezen a településen is – mint minden sajátos jelleggel bíró tájegységen és településen a hagyományos paraszti műveltség felaprózódásáig –, a szomszédos vidékekkel is összehasonlítva egyedi, sárrétre jellemző képet mutatott. Meg kell említenünk viszont, hogy régen is voltak olyan építmények, a melyek az általános formai adottságoktól vagy anyaghasználatról illetve kivitelezéstől eltértek, mindez azonban egy alaposabb feltárással visszavezethető lehetne általában a kialakult porta területi adottságaira, vagy éppenséggel a családfenntartó munkavégzésére amik értelemszerűen meghatározhatták a település valamikori arculatát.

A gáborjáni népi építkezésre jellemző, hogy a régebbi telkek amorfabb alakzatúak, azonban az újabbak már szabályosabb szalagtelkes formát mutattak. A házak általában előkerttel rendelkeztek, azonban módosabb házaknál, – vagy ahol a telekforma nem engedte meg ezt az elterjedtebb megoldást –, a főépületet az utcafrontra helyezték. A porta elrendezésénél nyilvánvalóan figyelembe vették annak elhelyezkedését és méretét is, így ennek megfelelően szélesebb telkeken előfordult, hogy két sorban egymás mögött alakították ki az építményeket, viszont feltehetően archaikusabb megoldásnak tekinthető az egysoros telekelrendezés, amikor a porta építményei a ház mögött sorakoztak. Általánosan alkalmazott eljárás volt a lakóházak úgynevezett fésűfogas elrendezése amikor is maga a ház az utcával merőlegesen helyezkedik el. Gáborjánban csak pár olyan épületről tudunk, ami a XIX. század végén, XX. század elején már magán viselte a polgáriasodottabb utcával párhuzamos kivitelezési módot.

A lakóterek jobbra háromszatúak voltak, de előfordult a kétosztatú típus is. Ha nem alakítottak ki tornácot, akkor a házat egy nagyobb eresszel látták el, viszont ha ámbitust is kialakítottak, akkor azt elkészíthették sima faoszlopokkal, szarkalábas alátámasztással, de a jobb módú gazdaházaknál a kőlábas téglapilléres verziót is alkalmazták. Nem egyszer a tornác elején íves falkialakítás és sárpadka is volt. Az ámbitus alaprajzi elrendezéseit tekintve vagy végigfutott a ház teljes hosszában, vagy úgynevezett tört tornácos lakóházat építettek, tehát az ámbitus csak a ház első, vagy csak a hátsó traktusában terült el. Megesett az is, hogy a tornác elejét és hátulját beépítették, így pedig egy úgynevezett lopott tornác alakult ki egy közepső beugrással.

A főépületek között általános volt a döngölt földpadló, és csak a jobb módú gazdaházakat látták el hajópadlóval, vagy esetleg a tornác és a konyha illetve pitvar terében téglaburkolattal. Az ezredforduló tájékán még állt olyan épület is, amelyet paticsfallal, vertfallal és paticsoromzattal alakítottak ki. Később elterjedt a vályogépítkezés is, a téglát azonban a XIX. század során, de még a XX. század folyamán is csak kevesen engedhették meg maguknak, és jobbra csak a pincét, illetve a ház alapját készítették el belőle.

A lakóházak oromzat kiképzésüket tekintve igen sokfélék lehettek. Ismertek a sima deszkaoromzatok, de alkalmazták a csonkakontyolt deszkaoromzatot is. Előfordult továbbá a paticsoromzatot, amit aztán sima háromszögformára alakíthattak, de akár téglasorral is koronázhattak. A maradandóbb anyaghasználatú oromzatok között is volt olyan, amit úgynevezett csonkakonttyal láttak el nem egyszer hátul is, továbbá módosabb gazdaházaknál pedig megesett, hogy íves, barokkos formavilágú oromzat kiképzést készítettek. A házak utcafronti falazásánál korábban vakolatstukkózást is alkalmazhattak.

Az épületek mennyezetét nagyjából mestergerendával támasztották alá – amit nem egyszer idővel oszloppal is aládúcolhattak –, amelyre aztán szelemen deszkafödémeket tettek amit sártapasztással láttak el. A nyeregtetőt legtöbbször egy üres fedélszék hordta, amit egy taréjfogópárral erősítettek meg, azonban ismerték a torokgerendás és a bakdúcos technikát is. A nádfedést csak igen későn váltotta fel főként a hornyolt cserép, azonban sokszor az is előfordult, hogy a még jó állapotú nádfedés gerincét védték 3-4 sor cseréppel. A padlásfeljárót több helyen is kialakíthatták, legtöbbször a hátsó oromzaton nyitották meg, de volt rá példa, hogy egy vályoglépcsőn lehetett rá feljutni, amit egy, az udvari homlokzatról nyíló ajtón keresztül lehetett megközelíteni. Arra is volt példa, hogy a hátsó kamrából egy falétrán jutottak fel a padra.

A házat hajdanában általában egyrétegű ács tokos faablakokkal látták el, néhányon faszalugátért is elhelyeztek. Formája jobbra rövidebb oldalán álló téglalap alakú volt, viszont volt olyan ház is ahol a felső traktus ívformát kapott. Az ajtókat általában egyrétegű ács tokokkal, deszka betétekkel, illetve osztott üvegekkel látták el. Jobb módú gazdaházaknál viszont már előfordult kétrétegű ajtó és ablakozás is.

A ház tüzelőberendezései között meg kell említeni a szabadkéményes konyhát, amelynek elpadlásolt nyílását még több helyen fel lehet ismerni, továbbá meg kell még jegyezni a búbos, illetve a szögletes, úgynevezett sifonkemencét is, amelyekből jó pár még állt az ezredforduló környékén. Érdekes kitérni arra az érdekes megoldásra is, amikor a kettéosztott hátsó szoba fala kettészelte magát a kemencét, így oldva meg mindkét helység melegét és szárazon tartását.

A melléképületek közül a górékat jobbra keresztirányban alakították ki az udvar hátsó traktusában, azonban módosabb házaknál a kőlabas górékat az utcafronton készítették el. A lakótér mögött alakították ki az istállót, és a disznóólakat, amelyek fölött akár tyúkpadlást is kialakíthattak. A melléképületek felépítménye jellemzően szintén vert-, esetleg vályogfalból készült, amelyre lépcsős kiképzésű téglából készített oromzatot is emelhettek. A plafont általában szintúgy egy mestergerenda tartotta, amelyre szelemen deszkafödémeket helyeztek, amit aztán sártapasztással láttak el, majd alulról bemeszeltek. A nyeregtetőt nádazhatták, később pedig már hornyolt tetőcseréppel boríthatták, amit általában üres, vagy egy taréjfogópárral erősített fedélszék tarthatott. A padlásfeljárót a melléképületek esetében is legtöbbször a hátsó oromzaton helyezték el. Az istálló és ól minden helyiségében döngölt padlót alakítottak ki úgynevezett hídlással. Az építmények osztott faablakai és ács tokos deszkabetétes faajtói amennyiben voltak egyrétegűek lehettek. Az ólakat drótkerítéssel övezett kifutóval is bővíthették, korábban pedig fakorlátos előtereket is kialakítottak.

Gáborjánban bár előfordult, mégsem volt jellemző, hogy az egész utcavonalat beépítsék a lakóház mellé felsorakoztatott górékkal vagy magtárakkal míg a Sárrétől északra fekvő bihari területeken ez a kivitelezési mód már teljesen általánosnak

tekinthető. Az esetek nagyobb részében kizárólag az utcára merőleges állásban kivitelezett lakóház volt az általános az épület előtt álló nagykapuval deszka kerítéssel idővel pedig téglakerítéssel és kőlábas kisajtóval, az istállók pedig a házak folytatásában húzódtak tova a telken.

A különböző stílusirányzatok közül, mint például a népi klasszicizmus, illetve a századfordulótól az eklektika, és a szecesszió, – amely a kezdeti urbanizáció vágyott szimbólumaként már egy-egy épületen megjelenhetett –, nem volt olyan meghatározó Gáborján esetében, viszont a népies barokk formai stílusjegyei még napjainkban is szép számban megtalálható a községben. (vakolatstukkós nyári konyha, barokk ívornyomatos házak fotó) Néhány nagygazdaház letisztult kőlábas házainál felsejlik azonban a népies klasszicizmus is. A nagyobb számú szerényebb kivitelű építmények nagyja azonban korábban is egyszerű fa, vagy paticsoromzatos, esetleg csonkakontyolt pillér és bolthajtás nélküli, minden tornácdíszítést nélkülöző faoszlopos puritán építmény lehetett, tornácos főhomlokzatukon ajtó, vagy ablaknyílással, vagy akár teljesen lezárt tornácvéggel kialakítva. A házak homlokzatán csak kisméretű ablakokat és ajtókat, helyeztek el.

A XX. század közepére kialakuló magángazdaságot viszont a Sárrét területén is szédülte a kollektivizálás, és a nagyüzemi termelésre való áthangolódás, mindez pedig magával vonta az egész falusi porta gazdasági kiüresedését. Az 1950-es évektől tehát jobbára feleslegessé váltak a nagyobb magtárak, istállók és ólak, esetleg szárnyasokat és sertéseket nevelgettek a ház körül, amihez megtartották a kisebb melléképületeket. A porta nagyobb gazdasági létesítményeinek viszont a sorsa eldőlt. Elhanyagolás és pusztulás lett végzetük, máshol elbontásukkal próbáltak megszabadulni a kulákság bélyegétől. Ahol a nagyobb, tartósabb anyagokból kivitelezett gazdasági építmények mégis átvészelték, ott átalakították azokat nyári konyhává vagy műhellyé, esetleg lerekesztettek belőle egy-egy teret lomtárnak, fás vagy szenes kamrának.

Idővel változást generált a falusi házak formájában a kényelmesebb élet igénye, és a megváltozott életvitel is. Elsőként jobbára helyi anyagokból korszerűsítették a lakótereket, később viszont már elpadlásolták a szabadkémény nyílását, az utcafronti homlokzat kisebb méretű ablakait nagyobb háromosztású fekvő formátumú nyílászárókra cserélték, később pedig már beüvegezték a tornácot is. Idővel pedig teljesen új házat építettek ami a régi hagyományos építmények teljes pusztulásával járt. Az új építmények viszont már nem folytatták tradicionálisnak tekinthető fésűfogas építkezési módot. Kialakultak a sátoztetős kockaházak, amelyek akkoriban ki is elégítették az adott korszakban élők komfortigényét. Típusa hamar elterjedt az egész ország területén, hosszabb távon azonban mégsem vált hagyományossá, mintegy tíz tizenöt éves dömping után divatja leáldozott, sőt napjainkra már egysíkúvá, unalmassá vált még akkor is, ha a családok megpróbálták egyéniségüknek megfelelően kialakítani a homlokzat kialakítását.

Ezek után ismét egy újabb építkezési stílus nyert teret, amely már inkább méreteivel próbálta meg képviselni a tulajdonos család tekintélyét. Ezek az építkezések jellemzően a szocialista éra vége felé terjedtek el, amikor is a megspórolt jövedelmet más tartós „fogyasztási cikkbe” meglehetősen nehéz volt befektetni. Az ekkoriban épült házak már vertikális irányba bővültek, mint inkább a faluban hajdanán kialakult telek hosszában elnyúló horizontális rendszerben. Ezekben az új típusú házakban már az alagsorban alakítottak ki egy-egy műhelyt vagy garázst.

A településen a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Műemlékfelügyeleti Igazgatósága által kiadott állásfoglalás szerint országos műemléki védettség alatt áll :

1. Református Templom

A krónikák szerint a jelenlegi szentépület helyén 1023-ban már a Boldogságos Szűz Máriának szentelt templom állt. A következő évszázadokban az építményt fokozatosan nagyobbították. Az első nagyobb felújítása az 1651 június 10-én megtartott felszenteléssel fejeződött be, tehát az átépítést a megelőző hónapokban végezték. 1734-ben leégett a torony, azt 1860-ban építették újra. Ez azt jelentette, hogy a templom 126 évig torony nélkül állt. A tűz után 1750-ben kezdődött és 1760-ban fejeződött be a következő nagy rekonstrukció. Majd a torony építésével egy időben ismét megújult a templom. A szenthely mennyezetének egy részét növényi mintázattal díszített fakazetták ékesítik. Ezek egy része az 1750–1760-as évekből származik, többségét, a tulipános mintázatúakat 1805-ben Futó Mihály, hosszúpályi asztalosmester készítette, a két belső sor kazettáit pedig 1860-ban festette az ismeretlen mester. Akkor épült a templomhoz a torony, és a korábbi karzatfeljárót díszítették a korábbiakhoz hasonló módon.

Hrsz.: 49

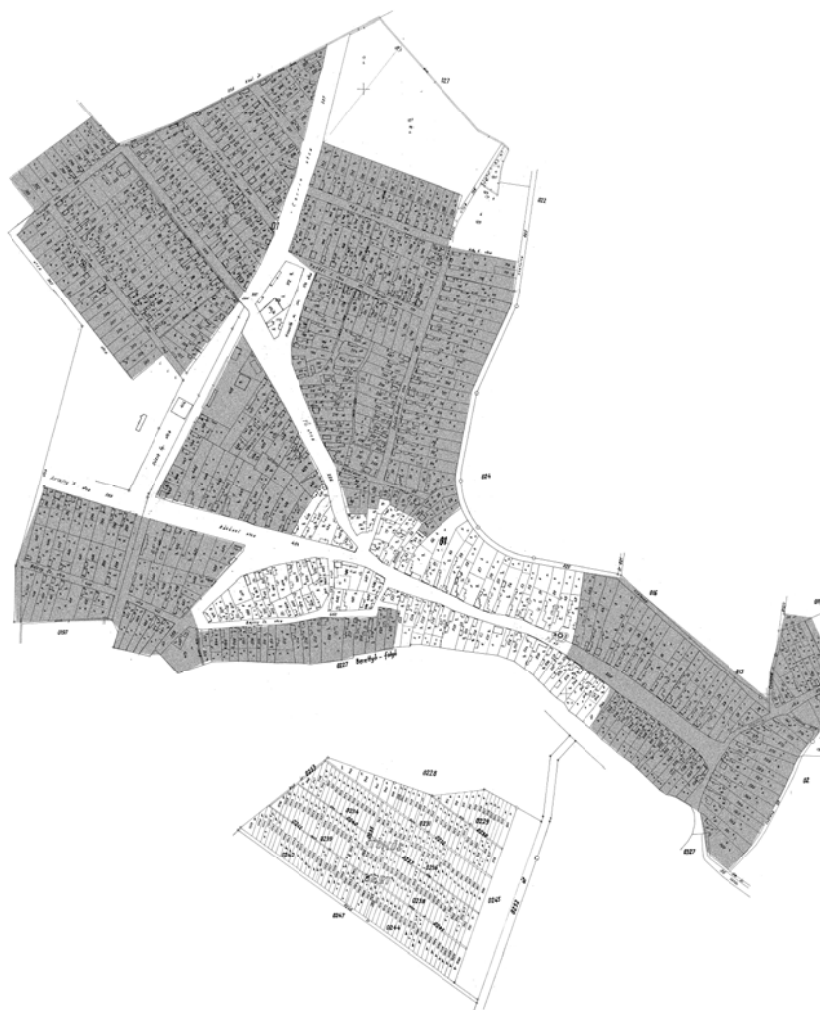
ELTÉRŐ KARAKTERŰ TERÜLETEK BEMUTATÁSA

1. Településközpont
2. Falusias községrész
3. Ipari- Gazdasági Terület
4. Temetőker
5. Mezőgazdasági Területek

1. Településközpont

2. Falusias községrész

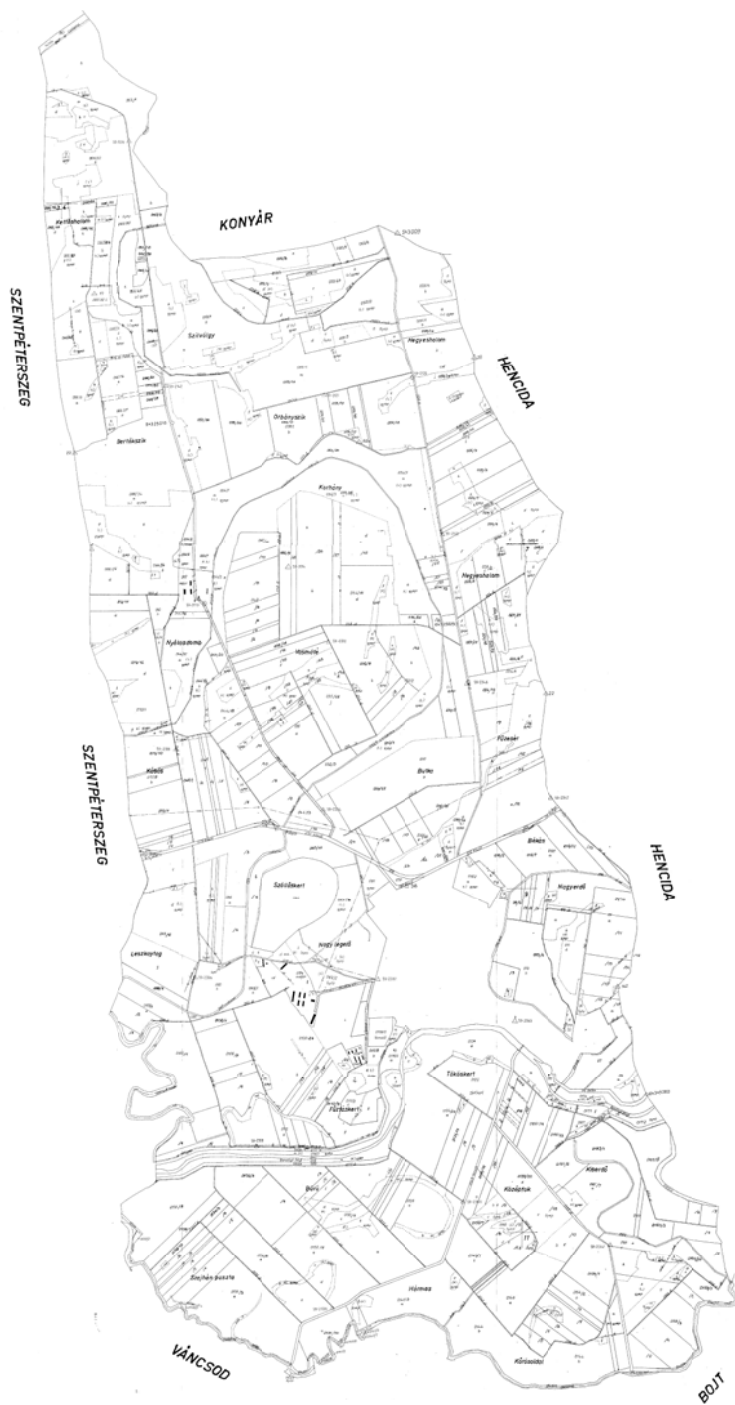
3. Ipari – Gazdasági Terület

4. Temető /Különleges Terület

5. Mezőgazdasági Területek

ÉPÍTÉSZETI MEGOLDÁSOK

ÚTMUTATÓK AZ ALÁBBI TERÜLETEGYSÉGEKRE:

1. Településközpont
2. Falusias Községrész
3. Ipari – Gazdasági Terület
4. Temetőkert
5. Mezőgazdasági Területek

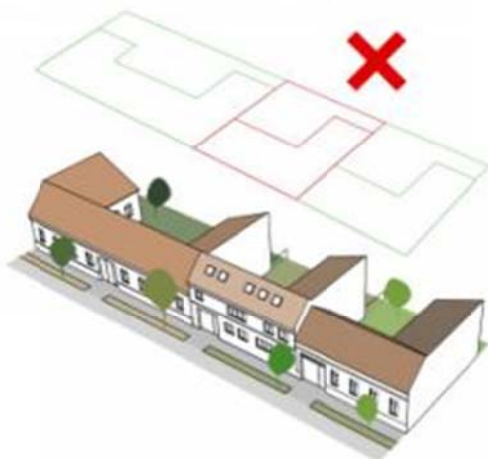
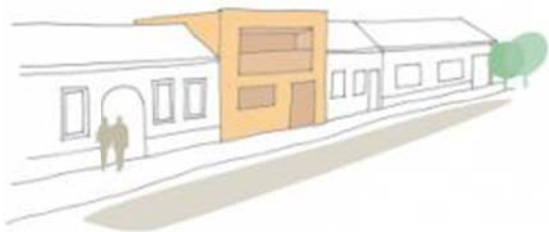
ÚTMUTATÓ

1. TELEPÜLÉSKÖZPONT

MAGASSÁG

A településközponti részben a házak közel azonos magassággal épültek. A meglévő épületek közé épülő új házak építésénél alapvető elvárás az utcaképbe illeszkedés, az oromfalas

TELEP ÍTÉS

Az épületet a telek alakjához és az utcavonalhoz alakítsuk ki, az egységes arculat érdekében.

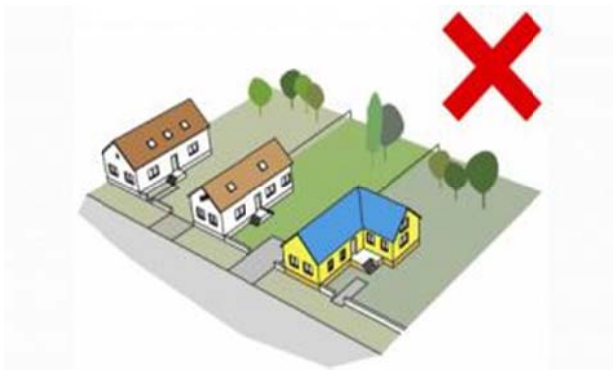
KERÍTÉS

Tömör kerítés létesítése
ajánlott.

ÚTMUTATÓ

2. FALUSIAS KÖZSÉGRÉSZ

MAGASSÁG

A településközponti részben a házak közel azonos magassággal épültek. A meglévő épületek közé épülő új házak építésénél alapvető elvárás az utcaképbe illeszkedés, az oromfalas homlokzatok magasságának, megjelenésének a környezetben kialakult hagyományok szerinti alakítása.

Ne építsünk a környezetünkben lévő házaknál jelentősen alacsonyabb vagy magasabb épületet.

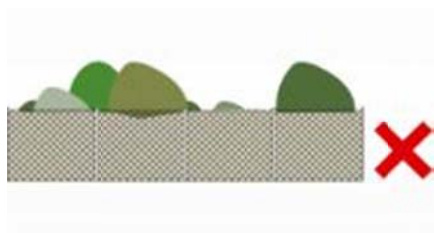
TETŐHAJLÁSSZÖG

Gáborján területének nagy részén a tetők hajlásszöge $40-45^\circ$ között van. Kerüljük az ettől meredekebb vagy sokkal laposabb tetőformák kialakítását.

Nem javasolt tetőfelépítmény (torony), bonyolult tetőszerkezet, homlokzatból kinyúló előtető, alkalmazása.

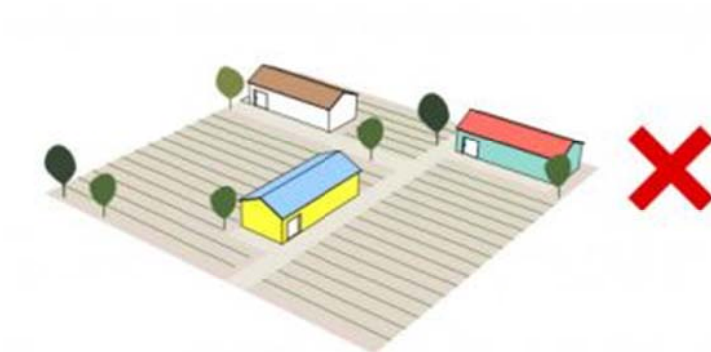
TETŐKIALAKÍTÁS, SZÍNEK

Magastető ajánlott, $35-45^\circ$ fokos hajlásszöggel. Hagyományos vörös, vagy vörös színhez közelítő színű cserépfedés (ne kirívó színekkel). Kerüljük a hullámlemez.

ÚTMUTATÓ

3. IPARI – GAZDASÁGI TERÜLET

TETŐKIALAKÍTÁS

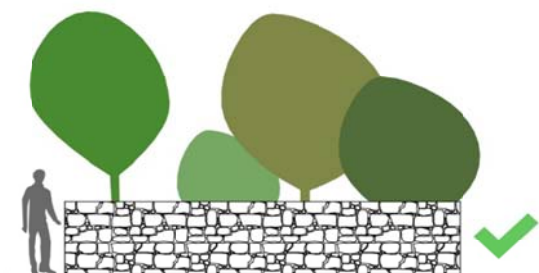
Magastető ajánlott, 35-45°-os hajlásszöggel, avagy lapostető. Hagyományos vörös, vagy vörös színhez közelítő színű cserépfedés (ne kirívó színekkel). Kerüljük a hullámlemez, trapézlemez fedést, ehelyett kiselemes (hagyományos cserép) fedés ajánlott.

SZÍNEK

Pasztell és földszínek használata javasolható. Kerüljük a rikító színek használatát a homlokzaton és a tetőn egyaránt. Fémlemezfedés megengedett, de nem harsány színekkel, hanem hagyományos cserépfedést imitáló színekkel.

ÚTMUTATÓ

4. TEMETŐKERT

KERÍTÉS

Kőkerítés avagy áttört kerítés létesítése ajánlott.

TETŐKIALAKÍTÁS

Magastető ajánlott, 35-45°-os hajlásszöggel, avagy lapostető. Hagyományos vörös, vagy vöröses színű cserépfedés (ne kirívó színekkel). Kerüljük a hullámlemez, trapézlemez fedést, ehelyett kiselemes (hagyományos cserép) fedés ajánlott.

SZÍNEK

Pasztell és földszínek használata javasolható. Kerüljük a rikító színek használatát a homlokzaton és a tetőn egyaránt. Fémlemezfedés megengedett, de nem harsány színekkel, hanem hagyományos cserépfedést imitáló színekkel.

ÚTMUTATÓ

5. MEZŐGAZDASÁGI TERÜLET

TETŐKIALAKÍTÁS, SZINEK

Magastető ajánlott, 35-45°-fokos hajlásszöggel. Hagyományos vörös, vagy vörös színhez közelítő színű cserépfedés (ne kirívó színekkel). Kerüljük a hullámlemez, trapézlemez fedést, ehelyett kiselemes (hagyományos cserép) fedés ajánlott.

Fehér vagy halvány tónusú színek használata javasolt.

ÚTMUTATÓ

A különböző jellegzetes építészeti stílusokat képviselő középületeket, melyeket jelen kézikönyv is tartalmaz, a kialakult stílusjegyek, színek megőrzése ajánlott.

Kerítések

